

בניני תרגום יזכרנו

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 155

חג הסוכות - וזאת הברכה

'שבעת ימים תקריבו עולה לה'. וביום השמיני עצרת - כל מלאכה לא תעשו'. והיינו ש'העצרת' האמורה בפסוק היא לכאורה על היום השמיני בלבד - שמיני עצרת. ואולם מדברי התרגום עולה שלשון 'עצרת' אמור על כל השמונה ימים, ומפרש 'עצרת' לא מלשון איסור עשיית מלאכה, שזה אסור רק ביום השמיני אלא מלשון אסיפה והתכנסות (כדרכו לתרגם כך את המילה 'עצרת') שיתכנסו להתפלל על המטר בכל שמונת ימי החג.

עוד מבואר בת"י שמתחילין בשאלת הגשמים מיו"ט הראשון של חג, ונחלקו בזה בגמ' (תענית ב.) מאימתי מזכירין גבורות גשמים, רבי אליעזר אומר מיו"ט הראשון של חג. רבי יהושע אומר מיו"ט האחרון של חג. ומהתרגום נראה שסבר כרבי אליעזר, (ויש בדבריו חידוש שמצינו לזה סמך מן התורה).

וכך מובא בפסיקתא (דר' כהנא פרק כח א):

כל שבעת ימי החג התורה מרמזת לישראל ואומרת להם שאלו מה' מטר.

ולכאור' יש לעיין במשמעות העולה מסדר הפסוק לדברי ת"י, שנדמה שאף איסור עשיית מלאכה נאמר על כל שבעת הימים, ממה שהמילים 'כל מלאכה לא תעשו' אמורים על כל שבעת הימים ולא רק על היום השמיני שמוזכר לאחריו, והרי וודאי מלאכת יו"ט אוכל נפש הוא דשרי ובחובה"מ שרי טפי. וצ"ע.

עצרת הוא • כל שבעת ימי החג הם 'עצרת' להתפלל על המטר!

(ויקרא כג, לו) שבעת ימים תקריבו אשה ליו ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ליו עצרת הוא כל מלאכת עבודה לא תעשו:

על מה נאמר 'עצרת היא' - האם רק על היום השמיני או כל שבעת הימים?

בת"י מתבאר הדבר:

שבעתי יומין תקרבון קודבנא לשמא דיי, בנישין תהוון לצלאה קדם יי על מטרא, כל עיבדת פולחנא לא תעבדון. ביומא תמינא מארעי קדיש יהי לבון ותקרבון קודבנא קדם יי:

[שבעת ימים תקריבו קרבן לשם ה', נאספים תהיו להתפלל לפני ה' על המטר, כל מלאכה לא תעשו, ביום השמיני מקרא קודש יהיה לכם ותקריבו קרבן לפני ה']

בת"י משמע שכל שבעת הימים הם זמן תפילה על הגשמים, ולא רק בשמיני עצרת, וכך גם ביאר ת"י את ענין ניסוך המים (במדבר כט, לא) אשר ניסכו בכל יום מימי החג - שנעשה לזכרון טוב לירידת המטר.

פירוש זה כרוך בשינוי סדר דברי הפסוק, שבפסוק נאמר:

1. ראה במדבר כט, לה. דברים טז, ח.

כל האזרח בישראל ישובו בסכת • תמצית הלכות סוכה וישיבתה בת"י

(ויקרא כג, מב) בספת תשובו שבעת ימים כל האזרח
בישראל ישובו בספת:

מה היא סוכה כשירה? ומי צריך ליישב בה? ואימתי
מברכין על ישיבתה?

ת"י על פסוק זה מתמצת הרבה מהלכות סוכה. ומדבריו
עולים כמה חידושים:

במטללת דתרי דופנייהא כהלכתהון ותליתייא עד
פושבא וטולה סגי משימשה מתעבדא לטולא לשום
חגא מן זינין דמדבין מן אדעא ותלישין משחתהא עד
שבעא פושבי וחללא דרומא עשדא פושבי תיתבון בה
שובעא יומין כל דכודיא בישראל ואפילו זעדי דלא
צדיבין לאימהון יתבון במטללא מברכין לברייהון כל
אימת דעילין תמן:

[בסוכה של שתי דפנות כהלכתם ושלישית עד טפח.
וצלה מדובה מחמתה שנעשית לצל, לשם חג. ממינים
הגדלים מן הארץ, ותלושים. מדותיה עד² שבעה
טפחים. וחלל גובהה עשרה טפחים. תשובו בה שבעה
ימים כל הזכרים בישראל, ואפילו הקטנים שאינם
צדיכים לאמזותיהם ישובו בסוכות. מברכים לבזראם כל
אימת שבאים לשם]

ת"י מתמצת כאן את עיקרי דין כשרות הסוכה ואופן ישיבתה
המוזכרים בחז"ל, וביניהם כמה חידושים (ראה אותיות ג ט י):

א. הכשר סוכה בשני דפנות כהלכתם, ודופן בגודל טפח מרוח
שלישית. וכך מבואר בסוכה (:) בדברי ת"ק.

ב. סוכה צריכה להיות צילתה מרובה מחמתה. כנאמר
במשנה בסוכה (ב.) שחמתה מרובה מצילתה פסולה.

ג. שהסוכה צריכה להיעשות לשם צל ולשם החג. מה שכתב
שצריכה להיות לשם צל, בא לומר שנעשתה לצורך הגנה
מהשמש, ולמעט שלא נעשתה לצורך צניעות. (רש"י סוכה ח:)

אולם מש"כ שצריך שהסוכה תיעשה לשם החג הוא כדעת
בית שמאי הפוסלים סוכה ישנה שנעשית קודם לחג שלושים
יום, משום שבמרחק זמן זה לא נעשתה לשם החג, אולם ב"ה
מכשירין. (סוכה ט.) [אכן גם לב"ה הביאו התוס' מהירושלמי

פרי עץ הדר • האם ה'הדר' הוא בפרי, או בעץ - שהעץ יהיה משובח?

(ויקרא כג, מ) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ
הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמתם
לפני יי אלהיכם שבעת ימים:

כיצד מפסקים את הפסוק? האם: פרי עץ, הדר. כלומר
שההדר הוא בפרי. או: פרי, עץ הדר. כלומר שההדר הוא
בעץ - שהעץ יהיה מסוג משובח?

אונקלוס תירגם 'פירי אילנא אתרוגין' - ונראה שתרגום
המילה 'הדר' הוא אתרוגים, והיינו שההדר אמור על הפרי,
שפרי ההדר הוא האתרוג. וכך ביאר הרמב"ן כאן את דברי
האונקלוס ששם העץ ושם הפרי הוא אותו שם - בארמית
- אתרוג, ובלש"ק נקרא 'הדר' כי פירוש הדר הוא חמדה -
נחמד למראה.

ת"י מבאר אחרת:

ותסבון מן דלבון, ביומא קמא דחגא, פירי אילן משבח
תרוגין. ולולבין וחדסין וערבין דמדבין על נחלין ותיהודון
קדם יי אלהבון שבעתי יומין:

[ותקחו משלכם, ביום הראשון של החג, פירות עץ משובח
אתרוגים. ולולבים וחדסים וערבות שגדלות על נחלים.
ושמתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים]

ממה שמתרגם ת"י: 'פרי אילן משובח - אתרוגים', נראה
שסבור שההדר הוא באילן והיינו שהפרי יהיה מן האילן
המשובח שהוא אילן של אתרוגים.

דבר זה הוא פשוט לשון הת"י, ומודגש מאוד בלשון היחיד
המופיעה רק על צמד מילים אלו 'אילן משובח'.

יש לחדד שהבנה זו היא רק במשמעות פשט הפסוק, ואין
להוציא ממנה שת"י חלוק על דיני 'ההדר' שנאמרו בגמ' על
פירות אילן האתרוג, כי כוונת התורה לאילן משובח המוציא
פירות משובחים והמטרה היא שיקחו פירות משובחים.

מעניין הדבר שהפסוק מדבר בלשון יחיד ואילו בתרגום (וכן
באונקלוס) תירגם 'פירי' בלשון רבים וכן את שאר המינים.
וצ"ע. (ובשלמא הדסים וערבות אפשר לומר שכוונתו לרמוז על מנין
הדסים והערבות הנצרכים דילפי' לה (סוכה לד:) מהאי קרא, אולם אתרוג
ולולב לכו"ע הוי חדא).

בת"י מתבאר הדבר:

וּצְפִירָא דְחֻטָּאתָא חַד לְמִטְרָתָא חֲדָא, בְּרַ מִן עֵלְת
תְּדִירָא וְסְמִידָא דְחִינְטָתָא לְמִנְחָתָא וְחֻמְרָא נִסּוּכָה,
וְצִלְזִחִיתָא דְמִיָּא הוּזוּן מְנַסְכִּין בְּיוֹמָא דְחָגָא דְמִטְלָיא,
דוּכְרִין טַב לְדְבִיעָא דְמִטְרָא:

[ושעיר חטאת אחד למשמרת אחת, מלבד העולה
התדירה וסולת חיטים למנחה, ויין ניסוכה וצנצנת מים
היו מנסכים בימי חג הסוכות וזכרון טוב לירידת המטר]

ת"י מזכיר את מצוות ניסוך המים דווקא בפסוק זה של
קרבנות היום השישי, ואולי הוא מדיוק לשון הרבים שנאמר
בנסכי יום זה, המלמד שמלבד נסכי היום, היה בחג נסכים
נוספים והם ניסוך המים שניסכו בחג.

והנה בגמרא (תענית ב:) נחלקו רבי יהודה בן בתירה ורבי
עקיבא, מהו המקור למצוות ניסוך המים, ומאיזה יום
מזכירים את הגשמים בחג, ודעת רבי עקיבא שמזכירים את
הגשמים ביום השישי משום שהמקור לניסוך המים נשלם
בנסכי היום השישי:

ר' יהודה בן בתירה אומר בשני בחג הוא מזכיר, מ"ט
דרבי יהודה בן בתירה דתניא רבי יהודה בן בתירה
אומר, נאמר בשני (במדבר כט, יט) ונסכיהם, ונאמר
בששי (במדבר כט, לא) ונסכיה, ונאמר בשביעי (במדבר
כט, לג) כמשפטם, הרי מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים.
מכאן רמז לניסוך המים מן התורה, ומאי שנא בשני
דנקט, דכי רמיזי להו בקרא בשני הוא דרמיזי, הלכך
בשני מדכרינן. רבי עקיבא אומר בששי בחג הוא
מזכיר שנאמר בששי ונסכיה, בשני ניסוכין הכתוב
מדבר אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין.

מבואר בגמ' שדעת רבי עקיבא כת"י שניסוך המים מרומז
בנסכי היום השישי.

ת"י גם מוסיף את טעם מצוות ניסוך המים שהיא לזכרון טוב
לרביעת המטר. וכך אמר רבי עקיבא (ר"ה טז):

רבי עקיבא אומר וכו' ומפני מה אמרה תורה נסכו
מים בחג, אמר הקדוש ברוך הוא, נסכו לפני מים בחג
כדי שיתברכו לכם גשמי שנה.

יש לציין שלדעת ת"י (הובא לעיל) בכל ימי החג היו שואלים
מטר וכדעת רבי אלעזר (תענית ב.) ששואלים מטר מיו"ט
הראשון של חג, וממילא אף ענין ניסוך המים היה שייך לענין
זה, עליו ביקשו בכל ימות החג.

שצריך לחדש בה דבר, ואולי לחידוש זה נתכוון ת"י].

ד. הסוכה צריכה להיעשות ממינים הגדלים מן הארץ. כך
נאמר בגמ' בסוכה (יא): "זה הכלל כל שהוא מקבל טומאה
ואין גידולו מן הארץ אין מסככים בו, וכל דבר שאינו מקבל
טומאה וגידולו מן הארץ מסככים בו".

ה. ומדברים התלושים שאינם מחוברים לקרקע. כך מבואר
בסוכה (יב.) שנלמד מהפסוק 'באספך מגרנך ומיקבך', ממה
שאתה אוסף והוא מן התלוש.

ו. ארכה לכל הפחות שבעה טפחים. זהו שיעור ראשו ורובו
ושולחנו, כמבואר בסוכה (ג.).

ז. גובה הסוכה יהיה לכל הפחות עשרה טפחים. כמבואר
במשנה בסוכה (ב.) 'ושאינה גבוהה עשרה טפחים פסולה.

ח. רק הזכרים חייבים בסוכה אך הנשים פטורות. מבואר
בסוכה כת. שלמדו מן 'האזרח' להוציא את הנשים.

ט. שאפילו קטנים שאין צריכים לאמם חייבים בסוכה - הוא
מדברי המשנה כח. שקטן שא"צ לאמו חייב בסוכה. אלא
שבגמ' נאמר שהוא מדין חינוך והיינו דין דרבנן. ובת"י כאן
נראה שלמד מ'כל האזרח' שקטן חייב בסוכה, וזו דעת שמאי
הסובר שקטן כזה חייב מדאורייתא ות"י סבר לכאו' כשמאי.

י. שצריכים לברך כל פעם שנכנסים לסוכה - מלשונו נראה
שאף בלא אכילה ושינה אלא על עצם הישיבה וכדעת הרי"ף
והרמב"ם (סוכה פ"ו ה"ב). וכך גם פסק הגר"א להלכה (תרלט,
ח). ודלא כשו"ע (שם) שחשש לשיטת ר"ת שכל השימושים
בסוכה טפלים לאכילה ולכך מברכים רק כאשר אוכלים.³

מְלִבֵּד עֵלְת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּיהָ

♦ טעם מצוות ניסוך המים

(במדבר כט, כט - לא) וּבְיֹום הַשְּׁשִׁי פָּרִים שְׂמוֹנֶה
אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבַּעַה עֶשֶׂר תְּמִימִם:
(לא) וְשִׁעִיר חֻטָּאת אֶחָד מְלִבֵּד עֵלְת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּיהָ:

ברוב ימי חג הסוכות הוזכרו הנסכים המוקרבים באותו
יום בלשון יחיד - 'ונסכה', ואילו ביום השישי הוזכרו
הנסכים בלשון רבים 'ונסכיה'. מה ביאור שינוי זה?

3. אמנם אכתי דבריו דלא כמ"ד ברכת המצוות דרבנן, ולדבריו נמצא דהוי דאורייתא.

4. למעט ביום השני שם הוזכרו בלשון ונסכיהם ראה להלן הציטוט מהגמ'.

עֲצַרְתַּ תְּהִיָּה לָכֶם • משמעות הלשון

עצרת בשמיני עצרת

(במדבר כט, לה) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצַרְתַּ תְּהִיָּה לָכֶם כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:

מה פירוש הלשון 'עצרת' שנאמר ביום השמיני?

רש"י מביא בזה ג' פירושים:

א. עצורים בעשיית מלאכה (וכנאמר בגמ' חגיגה יח.). ב. 'עצרו מלצאת' - מלמד שטעון לינה (ספרי קנא). ג. מדרש אגדה 'לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות, וכשבאין ללכת, אמר להם המקום בבקשה מכם, עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם'.

בת"י מבואר פירוש נוסף:

בַּיּוֹמָא תְּמִינָא, בְּנִישׁוּן תְּהוּוּן בְּחֻדָּא מִן מְטִילְכוֹן לְבִתְיִכוֹן, בְּנִישׁת חֻדָּא וְיִזְמָא טְבָא וְאִידוּעַ קְדִישׁ תְּהוּוּ לְכוֹן, כָּל עֵיבִידַת פּוֹלְחָנָא לֹא תַעֲבֹדוּן:

[ביום השמיני אסופים תהיו בשמחה מסוכתיכם לבתיכם, עצרת שמחה ויום טוב ומקרא קדש תהיה לכם, כל מלאכת עבודה לא תעשו]

מבואר בת"י שמפרש כדרכו בכל מקום שנאמר 'עצרת' שהוא מלשון 'אסיפה', וכאן מתפרשת האסיפה על האיסוף מן הסוכה לבית ביום השמיני, וכדאיתא במשנה בסוכה (מח.) כיצד מתבצעת אסיפה זו:⁵

סוכה שבעה כיצד, גמר מלאכול לא יתיר את סוכתו, אבל מזריד את הכלים מן המנחה ולמעלה, מפני כבוד יו"ט האחרון של חג.

וְשִׂמְחַתְּ בַּחֲגֵךְ • שמחת בית השואבה על שאיבת המים או על שאיבת רוח הקודש?

(דברים טז, יד) וְשִׂמְחַתְּ בַּחֲגֵךְ אֶתָּה וּבְנֵךְ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמִּנָּה אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיךָ:

האם השמחה שהיתה בשמחת בית השואבה היתה מפני שאיבת המים לניסוך המים או קיום מצוות ושמחת בחגך?

במשנה (סוכה נא.) כשמתוארת השמחה של בית השואבה נראה שהכל היה סביב שאיבת המים לניסוך המים, ונאמר בגמ' (נ:) ב' טעמים לשם 'בית השואבה' ושניהם על שם מצוות ניסוך המים.

אמנם בתרגום יונתן משמע שפירש באופן אחר:

וְתִיחַדוּן בְּחֻדָּוֹת חֲגִיבוֹן בְּשֹׁאֲבָתָא וְחִלְלָא, אַתּוּן וּבְנִיכוֹן וּבְנִתִיכוֹן וְאִמְהוּתִיכוֹן וְלִיּוֹאָה וְגִיּוֹרָא וְיִתְמָא וְאֶרְמְלָתָא דִּי בְּקָדְוִיכוֹן:

[ושמחתם בשמחת חגיבכם בשאיבה וחליל, אתם ובניכם ובנותיכם ואמהותיכם והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך]

מבואר בתרגום יונתן שאופן קיום מצוות ושמחת בחגך, הוא על ידי שמחת בית השואבה והחליל. החליל האמור הוא החליל הנזכר במשנה בפרק 'החליל' (פרק ה' דסוכה) שניגנו בו בשמחת בית השואבה.

הרי לנו שסיבת השמחה בבית השואבה היא מפני מצוות התורה לשמוח בחג, וכך הוא האופן לקיים מצווה זו על ידי שמחת בית השואבה עם החליל.

ומבואר בזה שאין שורש השמחה מפני שאיבת המים וניסוכם על גבי המזבח, אלא מפני מצוות התורה. ולפ"ז נמצא שאף בזמן הזה שיש מצווה דאורייתא לשמוח בחג אף שמחת בית השואבה היא מצווה דאורייתא.

יש לבסס צד זה מדברי התוספות בשם הירושלמי. דהנה בגמרא (סוכה נ.) נחלקו רב יהודה ורב עינא האם שמחה זו נקראת בית השואבה או בית החשובה, והגמרא מבארת את הצדדים, האם בית השואבה על שם 'ושאבתם מים בששון' - שאיבת המים. או בית חשובה על שם 'מצווה חשובה היא מששת ימי בראשית', (שהשיתין נבראו בששת ימי בראשית לקבל הנסכים - רש"י).

ובתוס' שם הביאו פירוש אחר מהירושלמי, בית השואבה - על שם שהיו שואבים רוח הקודש:

חד תני שואבה. בירושלמי מפרש שמשם שואבים רוח הקודש, שהשכינה שורה מתוך שמחה דכתיב ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה', ומייתי עובדא דיונה בן אמיתי שהיה מעולי רגלים ובשמחת בית השואבה שרתה עליו שכינה.

ונמצא לפירוש הירושלמי שאין השמחה נקראת על שם שאיבת המים, אלא על שאיבת רוח הקודש העולה מהשמחה עצמה.

5. יש לדון אם לדבריו נמצא שיש דין חיובי של 'אסיפה לבית', ואסור להשתמש בסוכה בשמיני עצרת גם בלי דין 'בל תוסיף', ונפ"מ לבני חו"ל.

ה', כי יברככם ה' אלוֹקֵיכֶם בכל תבואתְךָ ובכל מעשי ידְכֶם, וְתִהְיוּ רַק שְׂמֹחִים בְּהַצְלָחָה]

ממה שתרגם ת"י את 'והיית אך שמח' שתהיו שמחים רק בהצלחה, משמע שסבור שפסוק זה נאמר בלשון ציווי ואינו הבטחה, (כי מה שייך להבטיח שהשמחה תהיה רק על ההצלחה אלא יש כאן ציווי לשמוח רק בהצלחה) ולדבריו הפסוק אף אינו נסוב רק על ליל יום טוב האחרון של חג אלא על כל החג, ות"י מדייק את לשון 'אך' ולדבריו הציווי הוא שהשמחה תהיה אך ורק על ההצלחה, ולא על דברים אחרים.

ענין ההצלחה לכאורה הוא ההצלחה בתבואות, וכמבואר בדעת זקנים שבסוכות נאמר ג' פעמים 'שמחה', בשונה מיתר המועדים, משום שבפסח עדיין לא נלקטו התבואות ולא פירות האילן. ובשבועות כבר נלקטו התבואות ויש שמחה אחת ולא יותר מפני שעדיין לא נלקטו פירות האילן וגם התבואות לא נאספו לתוך הבית. אבל בחג הסוכות שכבר נלקטו התבואות ופירות האילן וגם הכל נאסף אל הבית אז השמחה היא שלימה ולכן כתוב ג' פעמים שמחה⁶.

וְלֹא יִרְאֶה אֶת פְּנֵי ה' רִיקָם? • עִם מַה יְהוּדֵי צָרִיךְ לְהַגִּיעַ כְּשֶׁמֶגִּיעַ לְהִירָאוֹת שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה?

(דברים טז, טז) שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּמִקְוֶם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשְּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסּוּכוֹת וְלֹא יִרְאֶה אֶת פְּנֵי יְיָ רִיקָם:

ולא יראה את פני ה' ריקם - ריקם ממה?

רש"י הביא את דברי הגמ' (חגיגה ז): "אלא הבא עולות ראה ושלמי חגיגה". מאידך בספרי ישנה גירסא: "ולא יראה את פני ה' ריקם - ריקנים מן הצדקה".

ת"י מפרש באופן אחר:

תִּלְתַּת זִמְנֵינִי בְּשִׁתָּא וְתַחֲמוּן כָּל דְּכוּרֵיכוֹן קָדָם יְיָ אֱלֹהֵיכוֹן בְּאַתְרָא דִּיתְרַעֵי בְּחַגָּא דְּפִטְרֵינָא וּבְחַגָּא דְּשִׁבְעֵינָא וּבְחַגָּא דְּמִטְלֵינָא וְלִיתֵיכוֹן דְּשִׁאֵין לְמִתְחַמֵּינָא קָדָם יְיָ אֱלֹהֵיכוֹן דִּיקְנוֹן מִכָּל מִצְוֹתָא:

אמנם לא מבואר בירושלמי מה היא סיבת השמחה, ומסתבר שהיא כדברי תרגום יונתן כאן, שהוסיף שהשמחה עצמה באה מחמת המצוה לשמוח בחג, וממילא גם השואבה אינו מתפרש על שאיבת המים, אלא על שאיבת רוח הקודש העולה מהשמחה עצמה⁶.

וכך גם מבואר ברמב"ם (סה"מ מ"ע נד):

ובכלל אמרו (דברים טז-יז) 'ושמחת בחגך' - מה שאמרו גם כן לשמוח במיני שמחה, ומזה לאכול בשר ולשתות יין וללבוש בגדים חדשים ולחלק מיני פירות ומיני מתיקה לקטנים ולנשים. ולשחוק בכל ניגון ולרקד במקדש לבד, והיא שמחת בית השואבה.

הרי שהרמב"ם סבור ששמחת בית השואבה היא חלק ממצוות השמחה בחג עצמו, ואינה קשורה לשאיבת המים. ואכן כל ענין שאיבת המים אינו מוזכר ברמב"ם בזמן שהזכיר את כל השמחה היתירה שהיתה בבית המקדש⁷, ועמדו בזה מפרשי הרמב"ם, מדוע לא הזכיר זאת. וביארו בדעתו שסבור ששמחת בית השואבה אינה קשורה לניסוך המים אלא היתה שמחה עצמית, וענין השאיבה מבואר לעיל בתוס' בשם הירושלמי על שם שהיו שואבין רוח הקודש בשמחה זו.

וְהָיִיתָ אַךְ שְׂמֵחַ • מַה פִּירוּשׁ הַלְשׁוֹן 'אַךְ' שְׂמַח?

(דברים טז, טז) שְׂבַעַת יָמִים תַּחַג לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּמִקְוֶם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ כִּי יִבְרַכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאוֹתֶיךָ וּבְכָל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שְׂמֵחַ:

האם 'והיית אך שמח' הוא ציווי או הבטחה?

רש"י כתב שלפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה, ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות ליל יום טוב האחרון לשמחה. כלומר לפירוש ש'אך' הוא לשון הבטחה משמעותו שתהיו רק שמחים ולא יתערב בשמחתכם שום עיצבון.

אולם ת"י מפרש באופן אחר:

שׂוּבְעָא יוֹמָא תַּחֲגוּן קָדָם יְיָ אֱלֹהֵיכוֹן בְּאַתְרָא דִּיתְרַעֵי יְיָ, אָרוּם יְבִרִיכוֹן יְיָ אֱלֹהֵיכוֹן בְּכָל עֲלִלְתְּכוֹן וּבְכָל עוֹבְדֵי אִידִיכוֹן, וְתִהְיוּן בְּרַם חֲדָן בְּאַצְלָחוֹתָא:

[שבעה ימים תחוגו לפני ה' אלקיכם במקום אשר יבחר

6. דאי לאו הכי מדוע לא פירש הירושלמי כפשוטו - ששמחה זו היא על שם שאיבת המים.
7. מלבד התקיעה שהיו תוקעין בהבאת המים בשער המים, הזכיר הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין פ"י ה"ו.
8. יש שהבינו ש'אצלחותא' האמורה בת"י פירושה צלוחית המים האמורה בסוכה מח. עיין ביין הטוב.

'ולמקנהו עשה סוכות.'

חג הסוכות בזמן חנוכת הבית שעשה שלמה • האם באותה שנה חגגו את חג הסוכות ארבעה עשר ימים?

בנביא (מלכים-א ט, סה) איתא "וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בַּעַת הַהִיא אֶת
הַחֹג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה חֶמֶת עַד נַחַל מִצְרַיִם
לְפָנָי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם".
ובת"י שם עמד על חלוקת הפסוק את השמחה לשבעה
וימים ועוד שבעה ימים, להורות שחנוכת הבית היתה שבעה
ימים (הכוללים בתוכם אף את יוה"כ של אותה שנה) ועוד שבעה ימים
הסמוכים אליהם שהם ימי חג הסוכות. אולם בתרגום שה"ש
ישנה משמעות שכל ארבעה עשר ימים אלו היו ימי חג
הסוכות, וכך איתא בתרגום עה"פ (ג, יא): "צָאִינָה וְרָאִינָה בְּנוֹת
צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לֹא אָמוּ בְיוֹם חֲתָנָתוֹ וּבְיוֹם
שְׂמִיחָתוֹ לְבָוִי".

כַּד אֶתְנָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא לְמַעַבְדַּד יַת חֲנֻכַּת בֵּית מִקְדָּשָׁא,
כְּרוּזָא נִפְקַח בְּחִיל וְכֹךְ אָמַר, פּוֹקוּ וְחִזּוּ יַתְבִּי פְּלִכִיָּא דְאֶרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל וְעִמָּא דְצִיּוֹן, בְּתַנְגָּא וּבְכִלְיָא דְכִלְיָא עִמָּא בֵּית
יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְיוֹם חֲנֻכַּת בֵּית מִקְדָּשָׁא. וְחִדּוּ
בְּחֻדוֹת חֲגָא דְמִטְלָלְתָא דְעֵבֵד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעֵדְנָא
הַהוּא יַת חֲגָא דְמִטְלָלְתָא אַרְבַּעַת עָסַר יוֹמִין.

[כאשר בא שלמה המלך לעשות את חנוכת בית המקדש,
כרוז יצא בחיל וכך אמר. צאו וראו יושבי כרבי ארץ
ישראל והעם שבציון, בכתר ובעטרה שעטרו עם בית
ישראל את המלך שלמה ביום חנוכת בית המקדש.
ושמחו בשמחת חג הסוכות שעשה שלמה המלך בזמן
ההוא. את חג הסוכות ארבעה עשר ימים].

משמעות לשונו של התרגום שחג הסוכות נחוג ארבעה עשר
יום שהרי מקדים 'ושמחו בשמחת חג הסוכות' שעשה שלמה
בזמן ההוא את חג הסוכות ארבעה עשר ימים. ובדבריו אין
מקום לחלק בין חנוכת הבית לחג הסוכות, באשר כרך
התרגום את שניהם לשמחה אחת שמחת 'חג הסוכות'. והוא
חידוש נשגב ולא מצאתי מי שעמד בזה, וצ"ע?

[שלוש פעמים בשנה יראו כל זכריכם, לפני ה' אלוקיכם
במקום אשר יבחר, בחג המצות ובחג השבועות ובחג
הסוכות. ואינכם מותרים להראות לפני ה' אלוקיכם ריקים
מכל המצוות]

מבואר בת"י שהדבר שעמו צריכים להיראות לפני ה' הוא
'מצוות', ואיננו רשאים להגיע לבית המקדש ריקנים מבלי
מצוות.

וַיִּסַּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצַק עָלֶיהָ שָׁמֶן •
מהו 'הנסך', אשר ניסך יעקב ומדוע? ואיזה
שמן יצק ע"ג המזבח?

(לה, יד) וַיִּצַב וַיַּעֲקֹב מִצְבָּה בְּמִקְוֵם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱתוֹ
מִצְבֹּת אֲבֹן וַיִּסַּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצַק עָלֶיהָ שָׁמֶן.

מהו ה"נסך" שניסך יעקב? ולא יתכן שהוא השמן,
המפורש בנפרד בסוף הפסוק, 'ויצוק עליה שמן'?

האב"ע מפרש שיעקב ניסך מים או יין ובה רחץ את המצבה
ואחרי כן יצק עליה שמן. וכן בספורנו פירש שניסוך זה היה
לצורך הכשרת האבן לקיום הנדר: 'והאבן הזאת אשר שמת
מצבה יהיה בית אלוקים'. - כענין דוד בהראות אליו המלאך
בגורן ארונה היבוסית.

ת"י מפרש באופ"א:

וְאֶקִים תַּמָּן קָמָא בְּאֶתְרָא דְמִלְיָל עִמִּיהָ, קָמָא דְאֲבָנָא.
וְנִסִּיךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ חֲמֹר נֶסֶךְ מוּזִי, אַרְזִים בְּדִין עֲתִידִין
לְמַעַבְדַּד בְּחֲגָא דְמִטְלָלְיָא, וְאַרְיִק עָלֶיהָ מִשַׁח זֵיתָא.

[והעמיד שם מצבה במקום שדיבר עמו, מצבת אבן,
וניסך עליה נסך יין ונסך מים, כי כך עתידים לעשות בחג
הסוכות, ויצק עליה שמן זית].

ת"י מבאר שהניסוך היה ניסוך מים ויין, כנגד מה שעתידים
בניו לעשות בבית המקדש בחג הסוכות. ואפשר שרמז כן לפי
שנאמר (בראשית לג, ז): 'וַיַּעֲקֹב נֶסֶךְ סִכְתָּהּ וַיִּבֶן לֹו בַּיִת וַלְמַקְנֶיהוּ
עָשָׂה סִכְתָּ'. ודרשו בזה רמז לחג הסוכות כמובא בטור (או"ח
סימן ת"ז):

ושמעתי מאחי הר"י טעם לדבר, לפי שהמועדים
נתקנו כנגד אבות וכו', סוכות כנגד יעקב, דכתיב

פרשת וזאת הברכה

בת"י מבואר שאופן התגלות ה' אל כל אומה ואמה היה בדרך אחרת. לבני עשיו - זרח זיו כבוד שכינתו. לבני ישמעאל - הופיע בהדרת כבוד. ולבני ישראל נתגלה 'בקדושה'.

והנה אופן ההופעה לבני עשיו וישמעאל נאמר במפורש בלשון המקרא - 'זרח משעיר למו הופיע מהר פארן'¹³. אך מנין לתרגום יונתן שהתגלות לישראל היתה בקדושה? ולכאורה למד זאת מכך שה' הופיע עם רבבות מלאכי הקודש, הופעה זו של 'רכב אלוקים' שהיא התגלות ה' בלווית מחנות רבבות המלאכים, היא גילוי קדושה.¹⁴

בספר 'נו"כ יהונתן' הוסיף, שבאופן התגלות זו הראה ה' לבני ישראל, שהתורה מקדשת את האדם, כי ראו את רוממות המלאכים הפרושים מכל טומאה ואיסור, ומיד קבלו ישראל את התורה בלי לשאול שום שאלות.

ביאור ב' ההתגלויות המוזכרות בפסוק

בפסוק לכאור' מבואר שהיו ב' התגלויות לישראל: א. ה' מסיני בא - התגלה ליתן את התורה לעמו בית ישראל. ב. ואתא מרבבות קודש - חזר ונגלה בקדושה על עמו בית ישראל.

אולם ברש"י נראה שהם ב' שלבים שונים, אשר בתחילת הפסוק מדובר על ההתגלות של מתן תורה שהיתה לאחר שכבר הסכימו לקבל את התורה. ואילו בהמשך הפסוק מתואר סיבוב ה' אצל האומות ואצל ישראל שקדם להתגלות במתן תורה.

גם סוף הפסוק - 'מימינו אש דת למו', חוזר למעמד הר סיני האמור בתחילתו.

בטעם הדבר עיין בפירוש האור החיים כאן.

טעם התגלות ה' אל האומות

כהמשך לתרגומו מבאר ת"י את תחילת הפסוק הבא (ג, א) 'אף חובב עמים'. שהפסוק בא ליתן טעם להתגלות ה' אל

וְאַתָּה מֵרַבְּבַת קֹדֶשׁ • אופן התגלות ה' על עם ישראל לתת להם את התורה

(דברים לג, ב) וַיֹּאמֶר יְיָ מְסִינִי בְּאֵרֶץ זָרָה מִשְׁעִיר לְמוֹ הוֹפִיעַ מִיַּד פְּאָרֶן וְאַתָּה מֵרַבְּבַת קֹדֶשׁ מִיְּמֵינוּ אֲשֶׁר דָּת לְמוֹ:

מה הפירוש 'אתא מרבבות קודש', האם רבבות קודש הוא שם מקום?

רש"י מפרש ש'רבבות קודש' אינו שם מקום, אלא הם המלאכים, - רבבות מלאכי קודש. ומשמעות המקרא שה' הגיע מ'רבבות קודש' - הוא שה' נגלה לישראל ועמו מקצת מרבבות מלאכי קודש. ולא שה' פרש מרבבות מלאכי הקודש ונגלה לישראל.¹⁰

גם ת"י מפרש בדרך זו, אלא שמוסיף מילה אחת המלמדת על אופן ההתגלות:

וַיֹּאמֶר יְיָ מִן סִינַי אֶתְגַּלִּי לְמוֹתָן אֲוִרֵייתָא לְעַמִּיה בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְדָנַח זִיו אִיקָד שְׂכִינְתִּיהָ מִגְּבֻלָא לְמִיתְנָה לְבָנוּי דְעָשָׂו וְלֹא קִבְּלוּ יְתָהּ, הוֹפִיעַ בְּהַדְרַת אִיקָד מִטְּוֹרָא דְפָאָרֶן לְמִיתְנָה לְבָנוּי דְיִשְׁמַעֵאל וְלֹא קִבְּלוּ יְתָהּ.¹² הַדָּד וְאַתְגַּלִּי בְּקֹדֶשׁ אֵל עַמִּיה בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַמִּיה דִּיבְנֵי רִיבּוּן מְלָאכִין קְדִישִׁין. כְּתָב יְמִינִיה וְאֲוִרֵיתָא מְגוּ שְׁלֵהוּבִית אִישְׁתָּא. פְּקוּדִיא יְהֵב לְהוֹן:

[וַיֹּאמֶר ה' מסיני נגלת לתת תורה לעמו בית ישראל, וזרח זיו כבוד שכינתו משעיר ליתנה לבני עשיו ולא קיבלו אותה. הופיע בהדרת כבוד מהר פארן ליתנה לבני ישמעאל ולא קיבלו אותה. חזר ונגלה בקדושה על עמו בית ישראל, ועמו רבוב רבבות מלאכים קדושים. כתב ימינו ותורתו מתוך שלהבת אש, מצוות נתן להם]

10. עיין בכל יקר שהביא י"ש אומרים' שה' פרש מרבבות המלאכים שאמרו: 'חמדה גנוזה אתה בא ליתנה לבשר ודם' וכמבואר בשבת פח:.

11. הטעם שלא רצו בני עשיו לקבל את התורה מבואר בתרגום ירושלמי (כאן) מכיון שמצאו שכתוב בה: 'לא תהיו רוצחים'.

12. הטעם שלא רצו בני ישמעאל לקבל את התורה מבואר בתרגום ירושלמי (כאן) מכיון שמצאו שכתוב בה: 'לא תהיו גנבים'.

13. הטעם שלבני עשיו נגלה ה' באופן של זריחה, ואילו לבני ישמעאל הופיע בהדרת כבוד, ראה בכלי יקר כאן שמבאר שלבני עשיו ה' נגלה בזריחה מועטת מכיון שלא עשו תשובה, אך בני ישמעאל שעשו תשובה הופיע ה' אצלם בהדרת כבוד. וראה באור החיים שפירש באופן אחר ולדבריו נמצא להיפך, שזריחה היא התגלות גבוהה יותר מהופעה שהיא חלק מועט מקדושה, עיי"ש.

14. כנאמר בתהילים סח, יח 'רכב אלוקים רבותים אלפי שנאן ה' במ סיני בקודש'.

בְּמִימְרֵךְ וְקִיּוּם פּוֹלְחַן קוֹדֶשׁךָ נְטָרִין:

[יוצאים בני שבט לוי לעבודת אהל מועד ופודשים מאהליהם, אומרים לאביהם ולאמם לא ראיתם, ואת אחיהם שאינם בני שלושים שנה לא הכירו אותם, ואת בניהם לא יודעים. בגלל שעומדים עשרים שנה במשמרתם במאמריך, וברית עבודת קדשך שומרים.]

ת"י מפרש את הפסוק כולו על עבודת הלויים במשכן שהיתה העבודה מבן שלושים שנה ועד בן חמישים שנה, ובאותו זמן לא ראו את אביהם ואמם ולא הכירו את אחיהם הפחותים מגיל שלושים (שלא עבדו עמם בעבודה) ואת בניהם לא ידעו, משום שהיו כל הזמן בעבודת המשכן ובשמירתו בלילות וכו'.¹⁵

גם את סוף הפסוק 'ואת בריתך ינצרו', שלפירושו רש"י מדבר על ברית המילה של בני לוי אשר נעשתה במדבר במסירות נפש (עי' ספורנו), מפרש ת"י שמדובר על שמירת ברית עבודת הקדש, אשר שמרו בני לוי.

בתרגום ירושלמי על פסוק זה מפרש את הפסוק בדרך אחרת, ולדבריו הפסוק מדבר בג' מאורעות שונים שהתרחשו סביב שבט לוי:

האומר לאביו ולאמו לא ראיתו - לא נשא פנים לאביו ולאמו בדינה של תמר.

ואת אחיו לא הכיר - את אחיו לא הכיר במעשה העגל. וכדברי רש"י שהרגו איש את אחיו - אחים מהאם כי הרי משבט לוי לא חטא אף אחד.

ואת בניו לא ידע - על בניו לא ריחם במעשה זמרי. (ואף שזמרי לא היה מבני לוי, אלא נשיא בשבט שמעון, מ"מ פנחס שהרגו היה משבט לוי, ובניו מתפרש על דרך אחיו האמור למעלה דהיינו קרוביו, וצ"ע).

והנה כבר תמהו רבים מה השייכות בין דינה של תמר, לשבט לוי? ומכח קושיא זו יש שגרסו במקום דינה של תמר - בדינא דחמור, והכוונה להריגת שבט שמעון ולוי את כל העיר שכם במעשה דינה ועשו זאת למרות רוחו של יעקב אביהם.

אמנם הגירסא המצויה ברוב כת"י של התרגום ירושלמי היא דינא דתמר, ומשום כך יש שטרחו ליישב גירסא זו. וביארו שתמר הלא היתה בתו של שם, ובדין של תמר מבואר

האומות, למרות שידע (ה') שלא ירצו לקבל את התורה:

אִךְ כָּל מִזֶּה דְאֻדְאָה לְעַמְמֵי מְטוּל לְמַחְבְּבַי עִמִּיה
בֵּית יִשְׂרָאֵל...

[אף כל מה שהודיעה (את התורה) לעמים, בשביל לחבב עמו בית ישראל]

כלומר ה' ידע שהאומות לא ירצו לקבל את התורה, אך נגלה אליהם קודם, כדי להראות את ההבדל שבינם לבין ישראל, ולהודיע חיבתן של ישראל.

דבר זה מיישב גם מדוע נגלה ה' תחילה אל האומות ורק אח"כ לישראל, משום שסיבת ההתגלות לאומות נועדה בשביל לחבב את ישראל, להראות שהם היחידים שחפצו בתורה מכל האומות.

הָאֵמֵר לְאָבִיו וְלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִי • בְּנֵי לֵוִי לֹא הִכִּירוּ אֶת אַחֵיהֶם הַפְּחוּתִים מִגִּיל שְׁלוּשִׁים

(דברים לג, ט) הָאֵמֵר לְאָבִיו וְלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִי וְאֶת אָחָיו לֹא הִכִּירוּ וְאֶת בְּנָיו לֹא יָדַע כִּי שְׁמְרוּ אֶמְרֹתֶיךָ וּבְרִיתֶךָ יִנְצְרוּ:

פשוטו של מקרא משמע שבני לוי לא ראו את אביהם ואמם, ולא הכירו את אחיהם, ולא ידעו מבניהם, האמנם?

רש"י מפרש שהפסוק אינו מדבר על ראייה והכרה כפשוטו, אלא על נשיאת פנים, שלאחר חטא העגל לא נשאו בני לוי פניהם לקרובי משפחתם, והרגו בציווי משה איש את אחיו ואת קרובו.

ת"י מפרש את המקרא כפשוטו, ולדבריו אין המקרא מדבר על חטא העגל, אלא על שנות עבודת הלויים במשכן:

נְפָקִין שִׁיבְט לֵוִי לְפוֹלְחַן מִשְׁכַּן זְמַנָּא וּמִתְפָּרְשִׁין מִן מִשְׁפַּנְיָהוֹן, אֶמְרִין לְאָבוֹהוֹן וְלְאִמְתָּהוֹן לֹא חִמִּיתִינוּן, וְיֵת אַחוֹהוֹן דְּלֹא בְּנֵי תְלָתִין שָׁנִין לֹא אִשְׁתְּמוּדְעוּן וְתָהוֹן, וְיֵת בְּנֵיהוֹן לֹא יָדְעוּן. מְטוּל דְּקִימִין עֶשְׂרִין שָׁנִין בְּמִשְׁדָּתָהוֹן

15. כע"ז מצינו בחיד"א (פני דוד) שכך פירש את הפסוק.

ת"י מבאר שחילו - אלו הנכסים, שיתברכו מחמת נתינת המעשר מן המעשר של בני לוי¹⁷, וכמאמר חז"ל (תענית ט.) 'עשר בשביל שתתעשר'¹⁸.

מכאן ואילך מבאר ת"י שכל ביטוי בפסוק זה הוא נבואה על התרחשויות עתידות הקשורות לשבט לוי:

ופעל ידיו תרצה - של אליהו הנביא בהר הכרמל, שהקריב קרבן מחוץ לבית המקדש בהוראת שעה, ות"י לשיטתו (שמות ו, יח ובמדבר כה, יא) הסבור שפנחס זה אליהו וא"כ אליהו הוא כהן והוא מזרעו של לוי.

מחץ מתנים קמיו - שבור מתניו של אחאב שונאו (של אליהו), ואת המפרקת של נביאי השקר שעומדים לנגדו בהר הכרמל.

ומשנאו מן יקומו - ולא יהיה לשונאו של יוחנן כהן גדול רגל לעמוד. לכאן כוונתו ליוחנן אביו של מתתיהו מן החשמונאים והזכיר האב והבן בכלל, אמנם יש שהבינו שכוונתו ליוחנן כהן גדול בנו של מתתיהו אשר יצא להילחם ביוונים ומסר נפשו בהריגת ניקנור. (עיין בברכת אברהם)

וכך אמרו במדרש (בראשית רבה צט:) שברכתו של משה הועילה שנפלו רבים ביד מעטים בימי חשמונאי:

בְּאוֹ מְרָבִים וְנִפְּלוּ בְּיַד מוֹעֲטָיו, בְּאִיזוֹ זְכוּת, מִבְּרָכָתוֹ
שֶׁל מֹשֶׁה, שְׁאָמַר (דברים לג, יא): מְחַץ מְתָנִים קָמִיו. בְּיַד
מִי מְלָכּוֹת יָוֵן גּוֹפְלָת, בְּיַד בְּנֵי חֲשְׁמוֹנָאִי¹⁹ שֶׁהֵם מִשְׁל
לְוִי.²⁰

מה הטעם שהוצרך משה להתפלל דווקא על מאורעות אלו?

הטעם שהתפלל משה על אליהו בהר הכרמל הוא לכאן מפני שהקריב 'קרבן' בחוץ (כלשון ת"י), וזהו שנקרא 'פעל ידיו' לפי שעשה לא במקום ולא באופן שמותר, ועל כך התפלל שקרבנו יתקבל ברצון, כי הוא לקדוש שם שמים.

ומה שהתפלל על יוחנן כהן גדול, ביאר בספר 'ברכת אברהם', מפני שבית חשמונאי לקחו גם את המלכות לידיהם מלבד כתר הכהונה, כמבואר ברמב"ן (בראשית מט, י) שזה הטעם שנענשו בית חשמונאי שנכרתו כולם עד ש'האומר מבית חשמונאי קאתינא - עבדא הוא'. למרות ש'היו חסידי עליון,

בילקוט שמעוני (פרשת וישב) שישבו בדין יצחק יעקב ויהודה, וקבלה היתה בידם שבני לוי ישבו לפנייהם בדין והם שהיטו את הדין לשריפה ולא נשאו פנים לאבותיהם - יצחק ויעקב, ואמותיהם - תמר שהיתה בתו של שם זקנם.¹⁶

מְחַץ מְתָנִים קָמִיו וּמִשְׁנָאוֹ מִן יְקוּמוֹן • אליהו בהר הכרמל ויוחנן כהן גדול. מדוע התפלל משה דווקא על מאורעות אלו?

(דברים לג, יא) בְּרַךְ יְיָ חִילוֹ וּפְעַל יְדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מְתָנִים קָמִיו וּמִשְׁנָאוֹ מִן יְקוּמוֹן:

מהו 'חילו' של שבט לוי, ומדוע ראוי הוא לברכת ה'?

יש שפירשו (כלי יקר) ש'חילו' הוא כוחו, ומכיון שהתורה שעוסק בה מתשת את כוחו, ראוי הוא לברכה שיברך ה' כוחו.

הספורנו כותב ש'חילו' היינו נכסיו והברכה היא שיברך ה' נכסיו באופן שיספיק להם מעט עסק בהם, ויהיה להם פנאי להבין ולהורות.

ת"י מפרש באופן אחר:

בְּרִיךְ יְיָ נְכֹסֵי דְבֵית לְוִי דִּיהִבִּין מוֹעֲשָׂדָא מִן מוֹעֲשָׂדָא,
וְקָרְבַן יְדָוֵי דְאֵלִיהוּ בְּהֵנָא דְמוֹקְדֵב בְּטוֹרָא בְּדַמְלָא תִקְבַּל
בְּרַעוּא, תְּבִיד חֲרִצָא דְאַחָאב סְנָאִיה, וּפּוֹדָקָת נְבִי שִׁקְרָא
דְקַיְמִין לְקוֹבְלִיה, וְלֹא יְהִי לְסְנָאוֹ דִּיּוֹחַנָן בְּהֵנָא דְבָא רְגַל
לְמִיקוּם:

[ברך ה' נכסי בית לוי שנותנים מעשר מן המעשר. וקרבו ידיו אליהו הכהן שמקריב בהר הכרמל תקבל ברצון. שבור מתני אחאב שונאו, ומפרקת נביאי השקר שעומדים לנגדו. ולא יהיה לשונאי יוחנן כהן גדול רגל לעמוד]

16. יש לציין שישנם מדרשים (בראשית רבתי וישב - לח, כד) בהם מבואר שלוי ישב בעצמו בדין והוא היטה את הדין לחיוב.

17. עיין בנו"כ יהונתן שהקשה הלא לשבט לוי אין כלל נכסים, ומה שייך לברך נכסיהם? וכתב שמשום כן הביאור בת"י שיתברכו המעשר מן המעשר שהם נותנים, עיי"ש.

18. גם הרמב"ן הביא מהספרי (שנב) שברכה זו היא ברכת הנכסים: "מכאן אמרו רוב הכהנים עשירים הם, משום אבא דורש, 'נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב', זה זרעו של אהרן". אכן לרמב"ן קאי על הכהנים ואילו לת"י קאי על הלויים שהם המפרישים את התרומת מעשר.

19. וברש"י כאן פירש בפירוש ב' שכל התפילה היתה להצלחת החשמונאים במלחמתם.

20. הנו"כ יהונתן מבאר שהיה הכרח לכך, מכיון שלא יכול לפרש על שבט לוי את הפסוק שהוא יעשה מלחמה וינצח את שונאיו, כי המלכות שייכת ליהודה לעשות מלחמות ולנצח, לכן מפרש זאת על זרעו של לוי כשיצטרכו לעמוד כנד אויביהם ושונאיהם.

מלמד שהררי יוסף קודמים להררי א"י, והררי א"י קודמים להררי כל הארצות, ד"א ומראש הררי קדם... מברכות אבות ואימהות, שאבות ואימהות קרובים הרים וגבעות, שנאמר (שה"ש ד): 'אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה'.

ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, מפני שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום'.

ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם • מי הם ההרים הקדומים וגבעות העולם?

ולקדקד נזיר אחיו • מה היתה נזירותו של יוסף?

(דברים לג, טז) וממגד ארץ ומלאה ורצון שכנו סנה
תבואתה לדאש יוסף ולקדקד נזיר אחיו:

מה הפירוש 'נזיר אחיו'?

רש"י מפרש שהופרש מאחיו במכירתו, ולפ"ז אין בזה שבחו של יוסף, אלא ציון עובדה זו. אמנם בגמ' (שבת קלט.), מבואר שיוסף היה נזיר מן היין: אמר ר' עילאי משום ר' יצחק מגדלאה מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין דכתיב 'ולקדקד נזיר אחיו'. ויעו"ש במהרש"א (ח"א) שפירש הטעם לפי שמכרוהו מתוך אכילה ושתיה ה"ז כהרואה סוטה בקלקולה יזיר עצנו מן היין, (ועיי"ש בשקו"ט בגמ' אם היה נזיר רק מיין או אף מתגלחת).

ת"י מפרש באופ"א, ולפירושו מילים אלו נאמרו לשבחו של יוסף:

ומטוב שבח פידי ארעא ומלחיה, דעי ליה אלהא דאתגלי
באיקר שכינתיה על משה בסניא. יתכנשן בלהון ברכתא
אלין ויתעבדן בליל דרבו לדישיה דיוסף ולקדקדיה
דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים והוה זהיר
באיקר דאחיו:

[ומטוב שבח פירות ארץ ומלואה, רצה אותו אלהים
שנגלה בכבוד שכינתו על משה בסנה. יתאספו כל ברכות
אלו ויעשו כתר גדולה לדאש יוסף, ולקדקוד האיש שהיה
שר ושליט בארץ מצרים, והיה זהיר בכבוד אחיו]

ת"י מפרש את שבחו של יוסף ביחסו אל אחיו, שלמרות
שהיה שר ושולט בארץ מצרים היה זהיר בכבודם של אחיו.

(דברים לג, טז) ומראש הררי קדם וממגד גבעות
עולם:

האם ההרים של יוסף היו יותר מבורכים משאר חלקי
הארץ? ומדוע דווקא על הריו נאמר שהם הררי קדם
וגבעותיו גבעות עולם?

רש"י מפרש שאכן הריו של יוסף מבורכים בכך שהם מקדימין
לבכר בישול פירותיהם. ופירוש נוסף שברייתן קדמה לשאר
ההרים.

תרגום יונתן מפרש שההרים והגבעות הם משל לאבות
ואימהות:

ומטוב רישי טוודא בכירתא, דאודיתו ליה ברכתא
אבהתא דמן שדוויא דמתילין לטוודיא, ומן טוב דמתא
דלא מפסקן עלליא דאחסינו ליה ברכתא אמהתא דמן
עלמא, דמתילין לגלימתא:

[ומטוב ראשי ההרים המבכרים שהודישו לו ברכות
האבות שמקדם שמשולים להרים. ומטוב גבעות שלא
פוסקות מתבואה שהודישו לו ברכת האימהות שמעולם
שמשולות לגבעות]

לדברי ת"י הפסוקים הקודמים מציינים כבר את ברכת
ארצו²¹, ופסוק זה בא כביכול לנמק, מדוע ארצו של יוסף כל
כך מבורכת. מכיון שהוא ירש את ברכת האבות המשולים
להרים, והאימהות המשולות לגבעות.

וכך מצינו בספרי (כאן)²²:

21. בפסוק זה אף לת"י נאמר שהריו מבכרים את פירותיהם לפני כל ההרים, כרש"י ואונקלוס.

22. וכן בתרגום ירושלמי כאן.

בת"י מתבאר לכאורה ב' טעמים לבחירת שבט גד בנחלת קבורת משה: א. מפני שמקום קבורת משה היה **משובץ**

אבנים טובות ומרגליות. (טעם זה נכתב בבירור בת"י. וראה להלן לד, ו בת"י אודות המיטה שנקבר עליה משה אשר היתה משובצת באבנים טובות ומרגליות).

ב. טעם נוסף נלמד מהאופן שבו מתרגם ת"י את סוף הפסוק: 'ויתא ראשי עם', בשונה מרש"י ועוד, שפירשו מילים אלו כהמשך שבחו של גד שעמד בתנאו ויצא חלוץ בכיבוש הארץ, מפרש ת"י שמילים אלו אמורות על משה, שכשם שמשה הלך בראש העם בעולם הזה, כך בעולם הבא עתיד ללכת בראשי העם.

וצ"ב מה השייכות בין סוף הפסוק לתחילתו, הלא הפסוק מדבר על שבט גד ועל הטעם שבחרו את חבל הארץ בה קבור משה, והכיצד הפסוק עובר לדבר על משה עצמו? (יש מקום לומר שכוונת ת"י לפרש מה הטעם שנקרא המקום 'חלקת מחוקק ספון' - ויתא ראשי עם').

ולכאורה ניתן להבין זאת על פי דברי ה'אור החיים' הקדוש כאן, שמבאר מדוע לא חששו בני גד בנטלם חבל ארץ שהוא מחוצה לארץ, להפסיד את סגולת הארץ שהדר בה וקבור בה יש לו חלק לעולם הבא, וכנאמר בגמ' (כתובות קיא.). על כך השיב הפסוק שמכיון שבנחלתם קבור משה רבינו, **יבאו עם משה רבינו לעולם הבא**.

ויתכן שזה הביאור בדברי ת"י כאן, במה שמתרגם שעתיד משה ללכת בראש העם לעולם הבא, דהיינו שמטעם זה סמכו בני גד בהישארם בחוצה לארץ, שמשה ההולך בראש העם לעולם הבא יביאם עמו.

וכמו שמצינו במדרש (דברים רבה ב, ט) שהטעם שמשה נקבר בחוצה לארץ הוא כדי שיביא את מתי המדבר לעולם הבא, ולמדו זאת מהפסוק דידן שמשה יילך בראשם:

כי לא תעבר את היקדן הזה (דברים ג, כז), אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, אם אתה נקבר פאן אצלן, בקכותך הו פאין עמך.

אמר רבי לוי, למה הדבר דומה, לאחד שנתפאר קעותיו במקום אפלה, אמר אם אומר אני האירו לי שצאקבץ מעותי, אין בריה משגחת עלי, מה עשה נטל זהוב אחד והשליך בתוךכם, והתחיל צווח ואומר האירו לי, זהוב אחד היה לי ונפל ממני פאן, והאירו לו. מה עשה, משנטל את הזהוב אמר להן, בחייכם המתינו לי שאלקט את המעות, ולקטן, בקכות הזהוב נתלקטו המעות. כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, אם נקבר

ולפירושו המילה 'נזיר' שיש לה בתורה שני מובנים א. מופרש ומובדל. ב. קדוש. בפסוקנו מקבלת את המובן השני של קדוש ומרומם.

ואם נצרף את פירוש רש"י עם פירושו של ת"י נמצא, שיוסף היה 'נזיר' בשני המובנים, גם מופרש ומובדל מאחיו, וגם קדוש ומרומם ביחסו אליהם.

שבח זה: 'ולקדקד נזיר אחיו' הוזכר גם בברכת יעקב אבינו (בראשית מט, כו), ובתרגום יונתן שם תרגם כמו שתרגם כאן.

כי שם חלקת מחוקק ספון • מקום קבורת משה מקובע באבנים טובות ומרגליות

(דברים לג, כא) וידא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם צדקת יי עשה ומשפטיו עם ישראל:

מדוע בחר גד את חלקו דוקא בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ?

רש"י מפרש שעל כך עונה הפסוק, מכיון שידע שבנחלתו חלקת קבורת המחוקק - משה רבנו. אמנם לא ביאר רש"י מדוע חפצו בני גד שמשה רבנו יהיה קבור בנחלתם?²³

בת"י מתבאר הדבר:

וחמא ארעא טבתא וקביל חולקיה בשירויא, ארום תמן אתר מקבע אבנין טבין ומרגליון דביה משה ספדיהון ד'ישדאל גניז, וחיבמא דהוה עליל ונפיק בדיש עמא בעלמא הדיו היכדיו יחי עליל ונפיק בעלמא דאתו, מטול דזכוון קדם יי עבד וסידרי דינוי אליף לעמיה בית ישדאל:

[וראה ארץ טובה וקביל חלקו בתחילה, כי שם מקום משובץ אבנים טובות ומרגליות, שבו משה סופרם של ישראל גנוז. וכמו שהיה בא ויצא בראש העם בעולם הזה, כך יהיה בא ויוצא בעולם הבא, בגלל שזכויות לפני ה' עשה, וסדרי משפטיו לימד לעמו בית ישראל]

23. ה'דעת זקנים' מבאר שבט גד רצו לקחת חבל ארץ זה, למרות שידעו שבני עמון ומואב מערערין עליה. מפני שידעו שהקב"ה עתיד לקבור שם את משה רבינו, ואילו היתה עתידה לחזור ליד עמון לא היה הקב"ה קובר את משה בחוצה לארץ.

נפתלי שבע רצון. מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים. ומלא ברכת ה' זו בקעת גנוסר... ים זה ים של סופני ודרום זה ימה של טבריא, ירשה מלמד שניתנה לו חלקו בדרום מלא חבל.

אַתָּה אֶצְלָם בְּמִדְבַּר הֵן בָּאִים בְּזִכְוֹתָךְ וְאַתָּה בָּא בְּרֵאשִׁים, שְׁנַאֲמַר (דברים לג, כא) וְיָרָא רֵאשִׁית לּוֹ וּגְו' וְיִתָּא רֵאשִׁי עִם.

נַפְתָּלִי שְׁבַע רָצוֹן ... יָם וְדָרוֹם יְרֵשָׁה • ממה שביעות הרצון של נפתלי?

(דברים לג, כא) וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׁבַע רָצוֹן
וּמְלֵא בְרִכְתּוֹ יְיָ יָם וְדָרוֹם יְרֵשָׁה:

ממה שביעות הרצון, מהו ים, ומהו דרום?

רש"י והמפרשים פירשו שארצו היתה ממהרת לבשל את הפירות, וממילא היה שבע מהם כרצונו, כי במקום שהפירות מאחרים להתבשל אינם משביעים רצון, כי צריך להתאוות להם קודם שיבואו (עיין בדעת זקנים).

ת"י מפרש באופן אחר:

וּלְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי בְרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיא דִי וְאָמַר, נַפְתָּלִי
שְׁבַע דְעָוָא וְחָדִי בְּנֵינִי וְיָמָא דִּי נַפְלִז בְּחֻלְקִיהָ, וּמְלֵא
בְרִכְתָּאן מִן פִּינֵי דְבִקְעַת גִּינוֹסַר דְאַתְיָהִיבוּ לִיה מִן קָדָם יְיָ.
יָמָא דְסוּפְנֵי וְיָמָא דְטְבַרְיָא יִירְתּוּ:

[ולשבט נפתלי ברך משה הנביא ואמר, נפתלי שבע רצון
ושמח בדגי הים אשר נפלו בחלקו, ומלא ברכה מפירות
בקעת גינוסר שניתנו לו מלפני ה'. ים של סופני וים של
טבריא ירש]

ת"י (בעקבות דברי חז"ל בספרי) מבאר את הברכות בחלקו בארץ שהיא בסביבות ים כנרת, דגי הכנרת, פירות גינוסר, ים סופני (יתכן שהוא ים החולה) וים טבריה שהוא הכנרת הנמצא בדרומה של החולה, או כמש"כ בספרי שנטל חבל ארץ בדרומה של הכנרת.

לדברי ת"י שביעות הרצון - היא מדגי הים. מלא ברכת ה' - מפירות גינוסר. ים - הוא ים סופני, הדרום הוא ים של טבריה.

וכך איתא בספרי:

וְיִרְאֶהוּ יְיָ אֶת כָּל הָאָרֶץ • מה הראה ה'
למשה, את נופי ארץ ישראל? או את קורותיה
עד אחרית הימים?

(דברים לד, א - ג) וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֵרְבַת מוֹאָב אֶל
הַר נָבוֹ דֹּאשׁ הַפְּסָגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיִּרְאֶהוּ יְיָ אֶת
כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן: (ב) וְאֵת כָּל נַפְתָּלִי וְאֵת
אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם
הָאֲחֵרֹן: (ג) וְאֵת הַנֶּגֶב וְאֵת הַכּוּשֵׁן בְּקַעַת יְרֵחוֹ עִיר
הַתְּמָרִים עַד צֶעֱרָ:

האם משה ראה את כל הארצות ביישובם ובחורבנם או
רק את המושביעים והמצויקים?

רש"י מבאר בכל פסוקים אלו, שהראהו ה' את כל חלקי ארץ ישראל בשלותם ובחורבנם. ובמפרשים עמדו על הנסים שהיו בראיה זו, כיצד ראה מן הקצה אל הקצה, וכיצד ראה את הבקעות (עיין ברמב"ן ובאוה"ח). ואילו ת"י מפרש שהראהו ה' רק את הניצחונות שעתידים לנצח ישראל את אויביהם בכל דור ודור על הארץ. ואת כל הצרות שעתידים להתרחש לבני ישראל על הארץ עד היום האחרון לאחר מלחמת גוג ומגוג.

בולט בת"י דבר זה שמתרגם בעקביות את הפסוקים באופן שעולה מהם שמשה לא ראה את הארץ בישובה, אלא רק את המאורעות וההתרחשויות שעתידים להתרחש בה. ויש לידע מה טמון בזה²⁴.

(א) וְסִלִּיק מֹשֶׁה מִן מִישְׁדָּא מוֹאָב לְטוֹוֹדָא דְנָבוֹ דִּישׁ
דְּמִתָּא דְעַל אִפִּי יְרֵחוֹ וְאַחֲזוּי לִיה מִימְדָּא דִּי ית כָּל
תְּקִיפֵי אֲדַעָא, ית גְּבוּרָן דְעֵתִיד לְמַעַבְדַּד וּפְתַח דְמִן גִּלְעָד
וְנִצְחָנִין דְשִׁמְשׁוֹן בְּד מְנוּחַ דְמִן שִׁיבַט דָּן: (ב) וְיֵת אֶלְזָף
סְדָכוֹן מִדְּבִית נַפְתָּלִי דְמִתְחַבְּרִין עִם בְּרָק. וְיֵת מְלַכְיָא
דְעֵתִיד לְמַקְטֵל יְהוֹשֻׁעַ בְּד נִזְן דְמִן שִׁיבַט אֶפְרַיִם וְגְבוּרָן

24. עוד יש לעיין האם משה ראה בפועל את הארץ או שהכל היה מראה נבואי, כי בת"י לא מוזכר שראה ממש את הארץ, אך לכאורה כך משמע בפסוק שאמר לו ה' לעלות אל הר נבו וזאת בכדי שיוכל לראות, ועל כל מקום ומקום הראהו את העתיד להתרחש בו.

ומנשה - גבורות שעתיד לעשות גדעון בן יואש משבט מנשה. שנלחם עם מדין ועמלק.

ואת כל ארץ יהודה. מלכי ישראל ומלכות בית יהודה ששלטו בארץ עד חורבן הבית השני. (לרש"י הראהו ארץ יהודה בשלוותה ובחורבנה ומלכי בית דוד וניצחונם).

עד הים האחרון - עד חורבן בית המקדש השני (לרש"י - הראהו את ארץ המערב בשלוותה ובחורבנה, ופירוש נוסף את כל המאורעות שעתידין להיות לישראל עד היום האחרון שהוא תחית המתים).

ואת הנגב - מלך דרום המתחבר עם מלך צפון לחבל את יושבי הארץ. (לרש"י - ארץ הדרום או מערת המכפלה)

ואת הככר - עמון ומואב יושבי הככר שמצרים לישראל - כמבואר בסנהדרין צו: שעמון ומואב הם השכנים הרעים של ישראל, שהסיתו את נבוכדנצר להילחם עמם. (לרש"י הראהו את שלמה יוצק כלי בית המקדש בככר הירדן)

בקעת ירחו - גלות תלמידי אליהו אשר גלו מבקעת ירחו.

עיר התמרים - גלות תלמידי אלישע שגלו מקרית הדקלים על ידי אחיהם בית ישראל מאתים אלף אנשים. (עיין כתובות קו. שתלמידי אלישע היו אלף ומאתיים, וצ"ע).

עד צהר - את כל צרות דור ודור, ופורענות אמרלגוס הרשע וסדרי מלחמת גוג ובזמן הפורענות ההיא מיכאל יקום בזרוע לגואל - כנאמר בדניאל.

לאחר שראה את כל מאורעות אלו אמר ה' למשה 'זאת הארץ', ובתרגום יונתן - 'זה סוף הדברים בארץ', (ואילו רש"י מפרש בענין אחר עיי"ש).

וַיִּמַת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ • הַבַּת קוֹל שִׁיצָאָה בְּשַׁעַת פְּטִירַת מֹשֶׁה

**(דברים לד, ה) וַיִּמַת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאַרְצוֹ מוֹאָב
עַל פִּי יְיָ:**

מדוע זכה משה לתואר הנכסף 'עבד ה'?' ומה הפירוש שמושה מת על פי ה'?

רש"י מפרש שמושה מת במיתת נשיקה, וזהו שנאמר 'על פי ה'.'

בתרגום יונתן מבואר שִׁיצָאָה בַת קוֹל בְּשַׁעַת פְּטִירַת מֹשֶׁה,

דַּגְדְּעוֹן בֶּד יוֹאֵשׁ דְּמִן שִׁבְט מְנַשֶּׁה. וַיֵּת כָּל מַלְכֵי־אֵל דִּישְׂדָאֵל וּמַלְכוּתָא דְּבֵית יְהוּדָה דְּשְׁלִטוּ בְּאַרְעָא עַד דְּאַצְתְּדִי בֵּית מוֹקְדֶשָׁא בְּתַרְדָּאָה: (א) וַיֵּת מְלִיךְ דְּרוּמָא דְּמִתְחַבֵּר עִם מְלִיךְ צִיפּוּנָא לְחַבְלָא יְתָבִי אַרְעָא. וְעִמּוּנָאִי וּמוֹאָבָאִי יְתָבִי מִשְׂדָּא דְּמַעֲיָקִין לְהוֹן לִישְׂדָאֵל. וַיֵּת גְּלוּתָא תְּלַמִּידֵי אֱלִיהוּ דְּגָלוּ מִן בְּקַעְתָּא דִּידִיחוּ. וַיֵּת גְּלוּתָא תְּלַמִּידֵי אֱלִישֶׁע דְּגָלוּ מִן קְרוּתָא דְּקִלְיָא עַל יַד אַחְזַהוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל, מֵאֵתָן אֶלְפִין גּוֹבְדִין. וַיֵּת עַקַּת כָּל דְּרָ וְדָה, וּפּוֹרְעֻנָתָא אַרְמְלִגּוּס רְשִׁיעָא וְסַדְרֵי קְרָבָא דְּגוּג. וּבְעִידִין צַעְרָא דְּבָא הַהוּא מִיכָאֵל יְקוּם בְּדַרְעָא לְפָרוּקָא:

[ויעל משה מערבות מואב להר נבו ראש הפסגה שעל פני ירחו ויראהו ה' את כל תקיפי הארץ, את הגבורות שעתיד לעשות ופתח שמוגלעד. וניצחונות שמשון בן מנחם שמשבט דן. (ב) ואת כל השרים שמבית נפתלי שמתחברים עם ברק ואת המלכים שעתיד להרוג יהושע בן נון שמשבט אפרים, וגבורותיו של גדעון בן יואש שמשבט מנשה, ואת כל מלכי ישראל ומלכות בת יהודה שמשלו בארץ עד שנחרב בית המקדש האחרון. (ג) ואת מלך הנגב שמתחבר עם מלך הצפון להשחית יושבי הארץ. ועמונים ומואבים יושבי הככר שמצדים לישראל. ואת גלות תלמידי אליהו שגלו מבקעת ירחו, ואת גלות תלמידי אלישע שגלו מעיר הדקלים על ידי אחיהם בית ישראל מאתים אלף איש. ואת צרות כל דור ודור, ופורענות אמרלגוס הרשע ומערכי מלחמת גוג. ובעת הצער הגדול ההוא, מיכאל יקום בזרוע לגואל.]

וכך מתורגמים הפסוקים לדברי ת"י:

ויראהו ה' את כל הארץ - את כל מנהיגי וגיבורי ישראל. (לרש"י את א"י בשלוותה ואת כל המציקין לה).

את הגלעד - את הגבורות שעתיד לעשות ופתח שהוא מגלעד. שנלחם בבני עמון²⁵. (לשאר המפרשים הגלעד הוא הגבול וכוונת הכתוב שהראהו מקצה אל קצה).

עד דן - ניצחנו של שמשון היוצא משבט דן. (לרש"י הראהו גם הע"ז שיעבדו בני דן).

ואת כל נפתלי - אלף השרים מבית נפתלי שהתחברו עם ברק בן אבינועם. (לרש"י הראהו את ארץ נפתלי בשלוותה ובחורבנה ואת דבורה וברק הנ"ל)

ואת ארץ אפרים - המלכים שעתיד להרוג יהושע שהוא מאפרים. (לרש"י הראהו גם את ארץ אפרים בשלוותה).

ואולי למד זאת מלשון זו - 'על פי ה'". מהנאמר בבת קול, ניתן אולי להבין מדוע נתעטר משה בתואר - עבד ה':

בְּשִׁבְעָא יוֹמִין לְיִדְחָא דְאָדָר אֲתִילִיד מֹשֶׁה דְבָהוֹן דִּישְׂרָאֵל וּבְשִׁבְעָא יוֹמִין לְיִדְחָא דְאָדָר אֲתִכְנִישׁ מִגּוֹ עֲלָמָא. בְּדַת קְלָא נְפִלַת מִן שְׁמַיָא וְכֵן אֲמַדַת, אֲתוֹן כָּל עֲלִילֵי עֲלָמָא וְחִמּוֹן בְּצַעְרֵי דְמֹשֶׁה דְבָהוֹן דִּישְׂרָאֵל דְטָרַח וְלֹא אֲתַהֲנִי, וְאֲתַרְבִּי בְּאַדְרַבְעַת כְּלִילִין טַבִּין. כְּלִילַת דְאֹדְרִיתָא דִּידְיָה דְשִׁבְא יְתָה מִשְׁמֵי מְרוֹמָא, וְאֲתַגְלִי עֲלִי אַקְד שְׁכִינְתָא דִּי בְתַרִין אֲלַפִּין דִּיבּוֹן דְמִלְאכִין וּבְאַדְרַבְעִין וְתַרְתִּין אֲלַפִּין אֲדַתְכִין דְנֹד. כְּלִילָא דְכַהֲנָתָא דִּידְיָה הוּזַת שְׁבַעְתֵּי יוֹמֵי אֲשִׁלְמוֹתָא. כְּלִילָא דְמִלְכוּתָא אַחְסִינוּ יְתִיה מִן שְׁמַיָא, לֹא חֲדַבָּא שְׁלָף וְלֹא סוּסָא אֲסַד וְלֹא מִשְׁרִין אֲדַגִּישׁ. כְּלִילָא דְשְׁמָא טַבָּא קְנָא בְּעוֹבְדִין טַבִּין וּבְעֲנוּתְנֹתֶיהָ. בְּכֵן אֲתִכְנִישׁ תְּמִן מֹשֶׁה עֲבָדָא דִּי בְּאַדְרַבְעָא דְמוֹאֵב עַל נְשִׁיקַת מִימְרָא דִּי:

[בשבעה ימים לחודש אדר נולד משה רבם של ישראל, ובשבעה ימים לחודש אדר נאסף מן העולם. בת קול נפלה מן השמים וכך אמרה, באו כל באי עולם ודאו בצעריו של משה רבם של ישראל שטרחה ולא נהנה, ונתגדל בארבעה כתרים טובים. כתר תורה שלו ששבה אותו משמי מרום, ונגלה עליו כבוד שכינת ה' בשני אלפים רבוא מלאכים ובארבעים ושנים אלף מחנות. כתר כהונה שלו היה בשבעת ימי המילואים. כתר מלכות הנחילו לו מן השמים, לא חרב שלף ולא סוס אסר ולא מחנות הרעיש. כתר שם טוב קנה במעשים טובים ובענוותנותו. בכך נאסף שם משה עבד ה' בארץ מואב על נשיקת מאמר ה']

בת"י מבואר כמה נקודות:

א. **משה רבנו נפטר ביום שנולד** - ז' אדר. וכך אמרו חז"ל (קידושין לח.): 'הקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים, מיום ליום ומחודש לחודש, כדכתיב 'את מספר ימך אמלא'.

ב. **בת קול יצאה בשעת פטירתו** ואמרה: באו כל באי עולם ודאו בצערם של משה רבם של ישראל שטרחה ולא נהנה. כלומר משה רבנו טרח הרבה בבניית כלל ישראל ולא זכה לראות בטובתם של ישראל בכניסתם לארץ.

וכמבואר בת"י לעיל (דברים לב, א) שמשוה רבנו המשיל את עצמו בתפילתו לפני ה' ל"איש שהיה לו בן יחיד ונשבה, הלך פדאו בכסף רב לימדו חכמה ומלאכה, קידש לו אשה, נטע נטיעה של מלכים, בנה לו בית חתנות, הכין לו אפריון וקשר לו סככה בתוכו, הכין לו שושבינין, אפה לחמו שחט זבחו מזג יינו, כאשר הגיע לשמוח בנו עם אשתו ורצו השושבינין

לאכול פת, נתבקש אותו האיש לבית המשפט לפני המלך, ונקנס משפט מות, ולא המתינו לו עד שיראה בשמחת בנו", עי"ש.

והנה דברי התרגום על פסוק זה לכאורה הם מדרש הרחבה ולא תרגום של לשון המקרא, כמו שנמצא בדברי ת"י בכמה מקומות. אמנם יתכן שתוכנה של הבת קול: 'ראו בצעריו של משה רבם של ישראל שטרחה ולא נהנה' נגזרת מהתואר המיוחד אותו קיבל משה בפסוק זה: 'משה עבד ה'. שזוהי צורת העבדות המוחלטת - טרחה ללא הנאה, וללא קבלת שכר על הטרחה. אלא מעצם היות העבד עבד, טורח הוא בשביל אדונו מבלי לקבל על כך שום תמורה, כך היו תמונת חייו של משה:

כֵּן אֲנִי טְרַחְתִּי בְעַם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אוֹתָם בְּמֵאֵמָרְךָ מִמִּצְרַיִם, לִימַדְתִּי אוֹתָם תּוֹרַתְךָ, בְּנִיתִי לָהֶם הַמְשַׁכֵּן לְשִׁמְךָ, וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַזְּמַן לְעֵבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן לִירֵשׁ אֶת הָאָרֶץ אֲנִי נִקְנַס לְמוֹת. (מתוך דברי ת"י לעיל דברים לב, ג.)

אמנם כן משה עבד ה' לא קיבל את שכרו בעולם הזה, אך שכרו שמור עמו לעולם הבא, ונשמתו גנוזה תחת כסא הכבוד, ואף לעתיד לבוא יצא בראשי העם כמו שהובא לעיל.

ג. **משה נתעטר בד' הכתרים** המוזכרים במשנה באבות (פ"ד, משנה יג): **כתר תורה** אותו שבה משמי מרום, כמו שדרשו בגמ' (שבת פט.) את הפסוק 'עלית למרום, שבית שבי, לקחת מתנות באדם' על משה ששבה את התורה מיד המלאכים.

כתר כהונה - בשבעת ימי המילואים וכדעת חכמים (זבחים קב.) שלא נתכהן משה אלא לשבעת ימי המילואים בלבד.

כתר מלוכה - הנחילו לו מן השמים, לא חרב שלף ולא סוס אסר ולא מחנות הרעיש, אלא הומלך מן השמים ללא טרחה. על כך שמשוה היה מלך משמע גם בת"י על הפסוק (לעיל לג, ה) 'זיהי בישראל מלך' שמתרגם זאת על משה.

כתר שם טוב - קנה במעשים טובים ובענוותנותו, כנאמר (במדבר יב, א): 'והאיש משה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה'.

ד. ה' נגלה אל משה באלפיים רבוא מלאכים ובארבעים ושנים אלף מרכבות אש, כמנין זה מבואר במדרש (תהלים סח, יח) על הפסוק 'רכב אלהים רבותים אלפי שנאן במ סיני בקודש'. ונאמרו בזה דעות רבות עיין במדרש ב"ר (ע"ה, י), ובשמו"ר (כט, ב).

וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגֵי בְּאֶרֶץ מוֹאָב • הַטַּעַם
שְׁסִיפְרָה הַתּוֹרָה שֶׁהַקְּב"ה קָבַר אֶת מֹשֶׁה.
וּתְיֹארוֹר רַגְעֵי פְטִירַת מֹשֶׁה

(דברים לד, ו) וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגֵי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

על מי נאמר 'ויקבור אותו בגיא'? ומדוע נקבר משה מול בית פעור?

רש"י מביא את המחלוקת בגמ' (סוטה יד.) האם הקב"ה בעצמו קבר אותו, או שהוא קבר את עצמו. אולם לדעה שה' בעצמו קברו, לא התבאר מדוע סיפרה לנו התורה על כך?

ת"י סבור כמ"ד שהקב"ה בעצמו קברו, ומוסיף לבאר מה באה התורה ללמדנו בכתיבת ענין זה:

בְּרִיךְ שְׁמִיָּה דְמֵאֲרֵי עֲלֵמָא דְאַלְיָף לָן אֲרַחֲתִיָּה תַקְנִי, אֲלִיף יְתָן לְמַלְבָּשׁ עֲרֻטְלָאִין מִן דְאַלְבִּישׁ אָדָם וְחֻזָּה. אֲלִיף יְתָן לְמִזְוֹגָא חֲתָנִין וְכֻלָּן מִן דְזוּיג חֻזָּה לְזוֹת אָדָם. אֲלִיף יְתָן לְמִבְקָרָא מְרַעִין מִן דְאַתְגְּלִי בְּחֻזּוּי מִימְרִיָּה עַל אַבְרָהָם כִּד הָוּה מְרַע מְגֻזְרַת מְהוֹלְתָא. אֲלִיף יְתָן לְמִנְחָמָא אַבְלִין מִן דְאַתְגְּלִי לְיַעֲקֹב תּוֹב בְּמִיתוּי מִפְּדוֹן בְּאַתְרֵי דְמִיתַת אַמִּיָּה. אֲלִיף יְתָן לְמִפְּרָנְסָא מִסְבְּנִין מִן דְאַחַת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחָמָא מִן שְׁמִיָּא. אֲלִיף יְתָן לְמִקְבַּר מִיתָיָא מִן מִשָּׁה דְאַתְגְּלִי עֲלֵוּי בְּמִימְרִיָּה וְעַמִּיָּה חֲבוּרָן דְמִלְאֲכֵי שִׁידוּתָא. מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל אֲצִיעוּן דְרַגְשָׁא דְדַחְבָּה מְקַבְּעָא בְּיֹזְרֵכִין וְסַנְדְּלִכִין וְבוּרְלִין, מְתַקְנָא בְּבִסְתְּרֵקֵי מֵלַת וְסוֹבְגִין דְאַרְגֻּזוּן וְאוּצִיטִילִין חֻזְרִין. מְטַטְרוּן וְיוֹפִיאֵל וְאוּדִיאֵל וְיוֹפִיפִיָּה דְבְנֵי חֲכָמָתָא אַרְבְּעִין יְתִיָּה עֲלֵהָ, וְבְמִימְרִיָּה דְבְרֵי אַרְבַּעַתֵי מֵלִין וְקַבְרֵי יְתִיָּה בְּחִילְתָּא בְּלוֹז קָבִיל בֵּית פְּעוֹר, דְכָל אִימַת דְזָקִיף פְּעוֹר לְמַדְבַּר לְיִשְׂרָאֵל חוֹבְתָהוֹן מוֹדִיק בְּבֵית קְבוּרָתֵיהָ דְמִשָּׁה וּמִתְקַבְּשִׁי. וְלֹא חֲפִים כִּד נִשׁ יְתָן קְבוּרָתֵיהָ עַד זְמַן יוֹמָא הַדִּין:

[ברוך שמו של אדון העולם שלימד לנו דרכיו הישדות, לימד אותנו להלביש ערומים ממה שהלביש אדם וְחֻזָּה, (בראשית ג, כא). לימד אותנו לזווג חתנים וכלות ממה שזווג חוזה אל אדם (בראשית ב, כב). לימד אותנו לבקר חולים ממה שנגלה במראות ממרא על אברהם כאשר היה

חולה מן המילה (בראשית יח, א). לימד אותנו לנחם אבלים ממה שנגלה ליעקב שוב בבואו מפדן אחד שמתה אמו (בראשית לח, ט). לימד אותנו לפרנס עניים ממה שהוריד לבני ישראל לחם מן השמים (שמות טז, ד). לימד אותנו לקבור מתים ממשנה שנגלה עליו במאמרו ועמו חבורת מלאכי השדת. מיכאל וגבריאל הציעו מטת זהב משובצת ביורדין וסנדלכין ואבני שוהם מתוקנת בכסתות מילת וסדיני ארגמן ובגדי לבן. מטטרון ויופיאל וְאוּדִיאֵל וְיוֹפִיפִיָּה שדי החכמה השכיבו אותו עליה ובמאמרו הוליכו ארבעה מילין וקברו אותו בגיא מול בית פעור. שכל זמן שעומד פעור להזכיר לישראל חובתם, משקיף בבית קבורתו של משה ונכבש.]

מבואר בתרגום יונתן שהטעם שהתורה סיפרה לנו דבר זה הוא בכדי ללמדנו את אורחותיו המתוקנים של ה', שנדע ללכת בדרכיו.

וכך אמרו בגמ' סוטה (יד.):

ואמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב (דברים יג, ה) 'אחרי ה' אלהיכם תלכו' וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר (דברים ד, כד) 'כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא'. אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים דכתיב (בראשית ג, כא) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים הקב"ה ביקר חולים דכתיב (בראשית יח, א) 'וירא אליו ה' באלוני ממרא' אף אתה בקר חולים. הקב"ה גיחם אבלים דכתיב (בראשית כה, יא) 'ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו', אף אתה נחם אבלים. הקב"ה קבר מתים דכתיב (דברים לד, ו) 'ויקבר אותו בגיא' אף אתה קבור מתים.

ובטעם קבורת משה מול בית פעור אמרו בגמ' (שם סוטה יד.):

"אמרו מפני מה נקבר משה אצל בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור". ובתוס' שם מבואר כדברי ת"י כאן:

ומדרש אגדה בכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב באותו פרק בית פעור עולה למעלה כדי לקטרטג ולהזכיר עון, וכשהוא רואה קברו של משה חוזר ושוקע שמושה רבינו שקעו בקרקע עד חוטמו וכל שעה שעולה חוזר ונשקע למקום ששקעו משה רבינו. מתוספת רבי.

וּלְכֹל גְבוּרַת יָד הַחֲזָקָה וְלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל • חוּזַק הַיָּד בְּנִטְיַת הַמַּטֵּה וְהַמּוֹרָא הַגָּדוֹל בְּשִׁבְרַת הַלּוּחוֹת שֶׁמִּשְׁקֵלָם אַרְבַּעִים סָאָה

(דברים לד, יב) וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלְכֹל הַמּוֹרָא
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל:

מה היתה היד החזקה של משה הלא היד החזקה שנאמרה
במכות מצרים היתה של ה' ומשה רק ביצע, ומהו המורא
הגדול?

רש"י מפרש שהיד החזקה היא מה שקיבל משה את הלוחות
בידיו, כלומר אף שהיו כבדים עד מאוד היה בידיו כח וחוזק
ליטלם.

ו'המורא הגדול' הם הנסים והגבורות שבמדבר הגדול
והנורא, כלומר הנסים שהראה משה לישראל, וכך מתרגם
האונקלוס שהוא לשון מראה. וראה באב"ע שפירש 'המורא
הגדול' על מעמד הר סיני. והרמב"ן פירש על קריעת ים סוף.

תרגום יונתן מפרש באופן אחר:

וּלְכֹל גְבוּרַת יָדָא תְּקִיפְתָּא, הַיָּד סוֹבֵר יַת חוּזְרָא
דְּמִתְקַלְיָה אַרְבַּעִין סָאָה וּבִזַּע יַת יְמָא וּמְחָא יַת כִּיפָּא.
וּלְכֹל דְּחִיל רַב דְּעַבְד מִשָּׁה בְּזִמְן דְּקַבֵּל תְּרִין לִזְחֵי אַבְנֵי
סַמְפִּירִינוּן וּמִתְקַלְהוּן אַרְבַּעִין סָאָה וְסוֹבְרִינוּן בְּתַרְתֵּין
יְדוּי לְמִיחְמַהוּן דְּכּוּלְהוּן יִשְׂרָאֵל:

[ולכל גבורת היד החזקה איך שנשא את המטה שמשקלו
ארבעים סאין, וקדע את הים והכה את הסלע. ולכל המורא
הגדול שעשה משה בזמן שקיבל שני לוחות אבן ספירנון
ומשקלם ארבעים סאה ושברם בשני ידיו לעיניהם של כל
ישראל]

בת"י מבואר שאכן משה רבינו ביצע את הנהגת היד החזקה
של ה' במצרים, באמצעות מטהו שעל פי חז"ל היה משקלו
ארבעים סאה. ולכן גם ידו של משה היתה בהכרח 'יד חזקה'
כי יכלה לשאת מטה שאדם רגיל אינו יכול להרימו.

וכן 'המורא הגדול' אינם רק האותות שהראה משה, אלא מה
שעשה משה לעיני כל ישראל, ששבר את הלוחות לעיניהם,
והחידוש בזה אינו רק עצם התעוזה של שבירת הלוחות,
אלא הכח שהיה בידיו לשבור את הלוחות שהיו אף הם
עשויים מאבן ספיריון ובמשקל ארבעים סאה.

כדברי ת"י שהמטה והלוחות היו מאבן ספיריון ומשקל מ'
סאה מבואר גם במדרשים:

א"ר יהודה המטה משקל מ' סאה היה ושל סנפירינון
היה, ועשרת המכות חקוקות עליו נוטריקון דצ"ך
עד"ש באחא"ב, (שמו"ר פרשת וארא - פרשה ח' בסוף
הפרשה)

ושני לוחות העדות בידו ... בא וראה כמה גדול כוחו
של משה, אמר ר' יהודה הלוחות משקל ארבעים סאה
היו ושל סנפירינון היו, והיו נתונים על ידו כדבר קל.
(תנחומא ס"ו כ"ו)

